

МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАКТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ПЕДАГОГІВ

METHODS OF ENSURING PRACTICAL ORIENTATION OF THE TEACHING OF PSYCHOLOGICAL DISCIPLINES FOR STUDENT-TEACHERS

У статті виокремлено та проаналізовано практичні методи навчання, які, на нашу думку, повинні забезпечувати практичну спрямованість викладання психологічних дисциплін для студентів-педагогів. Зазначено, що практичні методи навчання психології не тільки забезпечують закріплення і застосування знань, а й формують досвід, уміння, слугують інтелектуальному, фізичному та моральному розвитку. Однак усі ці пізнавальні, виховні й розвивальні переваги практичних методів навчання виникають лише за умови їх правильної організації з боку педагога. Стверджується, що практичні методи застосовуються в тісному поєднанні зі словесними й наочними методами навчання, оскільки практичній роботі з виконання вправи, досліду, навчальної операції має передувати інструктивне пояснення педагога. Визначено, що до тренувальних практичних методів, які передбачають реалізацію наявних знань на практиці, слід віднести розв'язання психологічних задач і виконання вправ. Дослідницькі практичні методи навчання психології ґрунтуються на застосуванні в процесі навчання психології різних методів дослідження психологічної науки. Залежно від мети та умов реалізації практичного методу навчання психології у вищій школі це може бути демонстраційний експеримент, навчальне моделювання експерименту, експериментальне дослідження в межах науково-дослідних форм навчання студентів і підвищення кваліфікації професіоналів. Зроблено висновок, що практичні методи передбачають практичну діяльність студентів, спрямовану на засвоєння знань, умінь і навичок. До цієї групи належать такі методи, у разі використання яких вони не тільки слухають, дивляться, але й виконують певні пізнавальні дії, спрямовані на розв'язання навчальних завдань. У викладанні психології до них належать лабораторні роботи, що моделюють психологічні експерименти; виконання психодіагностичних завдань; розв'язання психологічних задач; вправи; групові дискусії; дидактичні та ділові ігри.

Ключові слова: практична спрямованість викладання, викладання психологічних дисциплін, студенти-педагоги, методи навчання, методи викладання.

The article highlights and analyzes practical teaching methods that, in our opinion, should ensure the practical orientation of teaching psychological disciplines for student-teachers. It is noted that practical methods of teaching psychology provide not only consolidation and application of knowledge, but also form experience, skills, serve intellectual, physical and moral development. It is noted that practical methods of teaching psychology provide not only consolidation and application of knowledge, but also form experience, skills, serve intellectual, physical and moral development. However, all these cognitive, educational and developmental advantages of practical teaching methods arise only if they are properly organized by the teacher. It is claimed that practical methods are used in close combination with verbal and visual teaching methods, since the practical work on performing an exercise, experiment, educational operation should be preceded by an instructional explanation by the teacher. It was determined that solving psychological problems and performing exercises should be included among practical training methods that involve the implementation of existing knowledge in practice. Research practical methods of teaching psychology are based on the application in the process of teaching psychology of various research methods of psychological science. Depending on the purpose and conditions of implementation of the practical method of teaching psychology in higher education, it can be: a demonstration experiment; educational simulation of the experiment; experimental research within the scope of research forms of student education and professional development. It was concluded that practical methods involve students' practical activities aimed at acquiring knowledge, skills and abilities. This group includes such methods, when using which they not only listen, watch, but also perform certain cognitive actions aimed at solving educational tasks. In the teaching of psychology, these include: laboratory work simulating psychological experiments; performance of psychodiagnostic tasks; solving psychological problems; exercises; group discussions; didactic and business games.

Key words: practical orientation of teaching, teaching of psychological disciplines, student-teachers, teaching methods, teaching methods.

УДК 378.016:159.9
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.42.7>

Зимянський А.Р.

к.психол.н.н.,

доцент кафедри психології

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Актуальність проблеми дослідження.

Метод навчання характеризується чотирма взаємопов'язаними ознаками: цілями використання; змістом навчального матеріалу (об'єктом навчальної діяльності); формою його подання тим, хто навчається, і характером взаємодії суб'єктів навчання (педагога та тих, хто навчається). Відображаючи двоєдиний характер педагогічного процесу, методи є одним із тих механізмів, що забезпечують взаємодію тих, хто навчає, і тих, хто навчається. Ефективність методів залежить не тільки від згада-

них особливостей, а й від специфіки навчального предмета та методів самої науки. Однак методи навчання не слід ототожнювати з методами науки і практики. На відміну від методів науки методи навчання відображають логіку викладання набутих в наукових дослідженнях знань і логіку засвоєння їх тими, хто навчається.

Найбільш ранньою класифікацією є розподіл методів навчання на методи роботи вчителя (розповідь, пояснення, бесіда) і методи роботи учнів (вправи, самостійна робота).

Проте така класифікація в наш час є занадто спрощеною.

Відома ще одна з усталених класифікацій методів навчання, яка не втратила актуальності і до сьогодні – за характером інформації та джерелами її сприйняття (Е.Я. Голант, І.Т. Огородников, С.І. Перовський): словесні методи (розповідь, бесіда, лекція тощо); наочні (показ, демонстрація тощо); практичні (лабораторні роботи, твори та ін.).

У словесних методах навчальна інформація представлена усним чи друкованим словом. Словесні методи так само давні, як і саме навчання. Однак вони не втратили своєї ролі і в наш час, оскільки справляють значний вплив на розвиток мислення і мови тих, хто навчається, на формування їхньої особистості. Основне призначення словесних методів – подача навчальної інформації при введенні нових знань, формулювання цільових установок, актуалізація опорних знань при узагальненні та систематизації навчального матеріалу

У наочних методах навчальна інформація представлена спостережуваними предметами, явищами, наочними посібниками. У цій групі методи розрізняються за засобами наочності, що відображає той чи інший зміст. У традиційній навчальній практиці як наочний матеріал використовуються навчальні картини, таблиці, схеми, малюнки, світлини, різні моделі, тощо.

У практичних методах навчальна інформація представлена реальними об'єктами або їх моделями. Сутність практичних методів навчання полягає в тому, що педагог ставить навчальне завдання й організовує діяльність тих, хто навчається, завдяки чому вони отримують навчальну інформацію і опановують вміння, виконуючи практичні дії.

Ця класифікація базується на основі того, який спосіб пред'явлення навчального матеріалу використовується педагогом і показує зв'язок методів навчання зі змістом навчального матеріалу, однак вона не розкриває сутності діяльності тих, хто навчається, із запропонованим навчальним матеріалом, а діяльність того, хто навчає, взагалі не розглядає. Тому з поглибленням розробки в педагогічній психології розуміння психологічної сутності процесу навчання, а в педагогіці і методиках навчання конкретних навчальних дисциплін – проблематики методів навчання з'являться кілька систем методів, основу класифікації яких становлять особливості діяльності тих, хто навчає, або тих, хто навчається, або особливості їх спільної діяльності:

1. Методи навчання, що виділяються залежно від особливостей діяльності тих, хто навчає.

2. Методи навчання, що виділяються залежно від особливостей діяльності тих, хто навчається.

3. Методи навчання, що виділяються залежно від особливостей взаємодії тих, хто навчає, і тих, хто навчається.

Багато дослідників вважає, що у визначенні поняття «метод навчання» головне – спосіб діяльності, який розкривається як система дій, що забезпечують досягнення мети. Проте, маючи на увазі, що в процесі навчання є викладання і є учіння, доцільніше говорити про цілі та дії тих, хто навчає (викладання), і про цілі і дії тих, хто навчається (учіння, навчальна діяльність), які взаємопов'язані.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принцип практичної спрямованості викладання та навчання полягає в розумінні зв'язків і залежностей між пізнанням дійсності, наслідком якої є теорія, та практикою. Під час проведення теоретичних занять студенти мають здобувати професійні знання, а на практичних заняттях – навчитись ефективно діяти в реальних умовах професійної діяльності. [14]

Практичні методи навчання передбачають таку організацію пізнавальної діяльності тих, хто навчається, за якої вони не тільки слухають (як при словесних методах) або дивляться і оперують образами (як при наочних методах), хоча певною мірою присутнє і це, скільки виконують конкретні прикладні завдання, певні пізнавальні дії, спрямовані на розв'язання навчальних завдань.

Це можуть бути завдання із застосування наявних знань, але можуть бути завдання, при виконанні яких ті, хто навчається, набувають нових знань, умінь і навичок. Використання методів цієї групи в процесі навчання психології дає такі можливості:

- поглиблення, закріплення й конкретизацію теоретичних знань і прийомів практичної діяльності;
- зміцнення зв'язку та апробацію наукових істин і положень, шляхом їхньої практичної реалізації в навчальному процесі та житті;
- зміцнення і розвиток позиції тих, хто навчається, як активних, самостійних і відповідальних суб'єктів діяльності та спілкування;
- формування узагальнених навичок навчальної діяльності, у тому числі стимулювання вміння вчитися самостійно;
- набування комплексних, інтегрованих навичок і умінь, необхідних для виконання різних конкретних завдань, у тому числі й професійних;
- розвиток уваги і спостережливості;
- формування звички ретельної організації трудового процесу, дисциплінованості й акуратності, раціональності дій, економності;
- стимулювання самоконтролю та самокорекції, прагнення тих, хто навчається, до саморозвитку в усіх видах навчальної та практичної діяльності;

- формування в тих, хто навчається, прагнення до добросовісного виконання завдання, стимулювання їх наполегливості та цілеспрямованості. [12]

Таким чином, практичні методи навчання психології, забезпечують не тільки закріплення і застосування знань, а й формують досвід, уміння, служать інтелектуальному, фізичному і моральному розвитку. Однак, усі ці пізнавальні, виховні й розвивальні переваги практичних методів навчання виникають лише за умови їх правильної організації з боку педагога. [1]

Ефективність практичних методів навчання психології у вишах впливає з можливостей викладача адекватно цілям і завданням теми заняття доцільно та раціонально використовувати практичні завдання, організувати тих, хто навчається, для виконання робіт (наприклад, розподіл завдань при виконанні роботи групами). Урахувавши попередню підготовленість студентів визначити цілі і завдання виконуваних робіт, пояснивши поточну й перспективну значущість робіт, допомогти у творчому осмисленні всього обсягу майбутньої роботи; правильності й послідовності виконуваних дій та операцій. Ефективність методу закладена і в кваліфікованості педагога при проведенні інструктажу, умінні контролювати й коригувати виконувану студентами роботу на всіх її етапах.

Унаслідок комп'ютеризації навчання підвищується роль автоматизованих способів реалізації практичних методів навчання: довідково-інформаційного обслуговування, генерація великого набору навчальних завдань, повторення пройденого матеріалу, формулювання практичного завдання, засоби самоконтролю, демонстрація ходу розв'язання навчальних задач, урахування вікових й індивідуальних особливостей тих, хто навчається, статистична обробка даних психодіагностики та контролю виконання практичних завдань.

Практичні методи застосовуються в тісному поєднанні зі словесними і наочними методами навчання, оскільки практичній роботі з виконання вправи, досліду, навчальної операції має передувати інструктивне пояснення педагога. Словесні пояснення і демонстрація ілюстрацій зазвичай супроводжують і сам процес виконання практичного завдання, а також завершують аналіз його результатів. [12]

Практичні методи можуть становити собою як завдання із застосування наявних знань, так і завдання, при виконанні яких ті, хто навчається, набувають нові знання, уміння й навички. Ця характеристика є підставою для класифікації практичних методів у навчанні психології і відповідно до неї можна виділити такі групи практичних методів:

- тренувальні;

- дослідницькі.

До тренувальних практичних методів, що передбачають реалізацію наявних знань на практиці, слід віднести розв'язання психологічних задач і виконання вправ. Група дослідницьких практичних методів ґрунтується на моделюванні психологічних експериментів або на лекціях (демонстраційний експеримент), або в умовах практичних і лабораторних робіт (навчальний експеримент), або в умовах самостійної наукової діяльності різного рівня складності (дослідницький експеримент). Останнім часом до групи практичних методів навчання починають відносити такий специфічний, інтегрований з ідеями проблемного навчання метод, як метод проектів, популярність якого дедалі зростає.

Найближчим до словесних методів навчання в групі тренувальних практичних методів є метод розв'язання задач, спрямований на закріплення теоретичних знань шляхом їх застосування до словесно поданих умов та запитань або завдань. Матеріал для таких завдань викладач може знайти в численних практикумах і збірниках задач, а також скласти самостійно з урахуванням індивідуальних, вікових та професійних особливостей студентів або слухачів специфіки регіону та типу навчального закладу.

Вправа – це метод, який побудований на конкретних практичних завданнях і становить собою планомірно організоване виконання дій з метою оволодіння ними або підвищення їх якості. Без правильно організованих вправ не можна опанувати навчальними та практичними вміннями та навичками. Сутність цього методу полягає в систематичному відпрацьовуванні вмінь і навичок шляхом ритмічно повторюваних маніпуляцій, практичних операцій та розумових дій у процесі взаємодії тих, хто навчається, один з одним, з педагогом або в спеціально організованій індивідуальній діяльності. Функція методу спрямована як на набуття знань, так і на переведення їх у площину навчальних та практичних вмінь і навичок з подальшим удосконаленням до творчого рівня. Переваги цього практичного методу полягають у тому, що він забезпечує ефективне формування вмінь і навичок, а недолік – у слабкому виконанні спонукальних функцій.

Вправи застосовуються при вивченні всіх предметів і на різних етапах навчального процесу. Характер і методика вправ залежить від особливостей навчального предмета, конкретного матеріалу, досліджуваного питання й віку та індивідуальних особливостей тих, хто навчається.

Особливий вид вправ як практичних методів навчання становлять заняття з навчальними машинами, з машинами-тренажерами і машинами-репетиторами, вправи виконуються

тими, хто навчається, з аудіо- і відеозаписуючою і відтворювальною апаратурою, а також з комп'ютерною технікою. Наприклад, у навчанні психології студентів педагогічних спеціальностей це можуть бути записи на відео і відразу подальший аналіз окремих елементів навчальних занять. [12]

Виходячи з вище викладеного, можна зробити висновок, що тренувальні практичні методи є ефективним засобом організації навчання, тому що забезпечують формування в студентів окремих умінь і навичок життєвого спілкування, професійної діяльності, і зокрема, дослідницької роботи: у застосуванні певних методів математичної статистики або практичної психологічної роботи, наприклад в засвоєнні консультаційних умінь. Проте, останні можливості більш ефективно забезпечуються групою дослідницьких практичних методів.

Дослідницькі практичні методи навчання психології ґрунтуються на застосуванні в процесі навчання психології різних методів дослідження психологічної науки. Матеріали для впровадження таких методів містяться у чисельних науково-методичних виданнях. Залежно від мети та умов реалізації практичного метода навчання психології у вищій школі це може бути:

- демонстраційний експеримент;
- навчальне моделювання експерименту;
- експериментальне дослідження в межах науково-дослідних форм навчання студентів і підвищення кваліфікації професіоналів.

Ступінь самостійності студентів при використанні цих методів підвищується.

Демонстраційний експеримент є найбільш простим варіантом дослідницького методу навчання психології, тому що його метою є не вивчення психічних явищ, а ілюстрація теоретичних положень. Найчастіше демонстраційний експеримент проводиться на лекціях (тут він повинен бути особливо оперативним і компактним), але іноді він включається і в практичні або семінарські заняття.

Демонстраційний експеримент кардинально відрізняється від наукового експерименту як за методикою проведення, так і за інтерпретацією отриманих результатів. По-перше, здійснює його виключно педагог, а ті, хто навчається, є спостерігачами, а в експерименті беруть участь або група досліджуваних, або окремі випробовувані. По-друге, демонстраційний експеримент не передбачає отримання числових даних, якщо все ж таки вони наявні, то обробка їх є виключно простою і не потребує спеціального оформлення. І, по-третє, з демонстраційного експерименту не можна робити висновків про ті чи інші особливості психіки тих, хто навчається. Результати демонстраційного експерименту використовуються викладачем лише

як наочна ілюстрація того чи іншого теоретичного положення.

Демонстраційний експеримент близький до наочних методів навчання, оскільки його найважливіший ефект полягає саме в забезпеченні наочності досліджуваного матеріалу, що забезпечує краще засвоєння теоретичних понять. Це пов'язано з тим, що найяскравіші і живі уявлення, виникають у тих, хто навчається, при безпосередньому сприйнятті зовнішніх проявів психічної діяльності, особливо при проведенні експерименту, у якому вони самі безпосередньо беруть участь.

Демонстраційний експеримент завжди сприяє кращому засвоєнню психологічних понять. При проведенні досліду студенти можуть спостерігати різноманітні психічні явища і здійснювати самоспостереження, що значною мірою сприяє формуванню в них конкретних уявлень про психічні явища і властивості, про перебіг психічних процесів. Аналізуючи наочно ці психологічні факти, науково пояснюючи студенти вчаться знаходити прояви загальних закономірностей у конкретних фактах психічної діяльності.

Наступним дослідницьким практичним методом навчання психології є навчальне моделювання психологічних експериментів на практичних або лабораторних заняттях. В методиці навчання психології чіткого поділу на лабораторні та практичні заняття не існує. На лабораторних заняттях використовують методики, які вимагають спеціальної апаратури (як правило, це дослідження в галузі психофізіології або специфічні лабораторні методи в соціальній психології), а на практичних заняттях застосовують «безапаратні», «паперові» методики дослідження. Цей метод забезпечує студентам глибоке розуміння і міцне засвоєння теоретичних знань, набуття ними елементарних умінь і навичок шляхом включення студентів у процеси самостійного здобуття знань, раніше отриманих наукою. Однак у цьому методі в окремих випадках можуть передбачатися й проведення робіт творчого характеру з отриманням абсолютно нових результатів у науці і практиці.

Метод навчального моделювання психологічних експериментів стимулює активність дій тих, хто навчається, як на стадії підготовки до проведення досліджень, так і в процесі його здійснення. Він надає студентам можливості відчувати себе організаторами, учасниками та втілювачами проведеного експерименту, дослідження; сформулювати діалектичні уявлення про досліджувані явища, підійти до їх розгляду та аналізу з різних позицій, визначити інші, можливо, нетрадиційні шляхи проведення досліджень.

Ще одним видом практичних методів у навчанні психології є вже самостійне проведення тими, хто навчається, психологічних експе-

риментів в межах навчальної чи професійної дослідницької діяльності. В вишах це дослідні роботи в межах діяльності психологічних наукових гуртків, тематичних проблемних груп та виконання курсових і кваліфікаційних робіт, для професіоналів, що підвищують кваліфікацію – виконання творчих пошукових завдань у відповідній галузі трудової діяльності.

Висновки з проведеного дослідження.

Практична спрямованість викладання психологічних дисциплін для студентів-педагогів може бути зреалізована через використання практичних методів. Практичні методи передбачають практичну діяльність студентів, спрямовану на засвоєння знань, умінь і навичок. До цієї групи належать такі методи, при використанні яких вони не тільки слухають (як при словесних методах), дивляться (як при наочних методах), але також виконують певні пізнавальні дії, спрямовані на розв'язання навчальних завдань. У викладанні психології до них відносяться: 1) лабораторні роботи, що моделюють психологічні експерименти; 2) виконання психодіагностичних завдань, зокрема, психологічних тестів; 3) розв'язання психологічних задач; 4) вправи; 5) групові дискусії; 6) дидактичні та ділові ігри, що імітують досліджувані процеси. Ці методи використовуються по-різному в залежності від того, які навчальні цілі вони переслідують.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко-Бузиль Ю.Ю., Горбенко С.Л. та ін. Методика викладання психології у вищій школі : навчальний посібник. Київ: Атіка, 2012. 272 с.
2. Власова О.І. Методика викладання психології: підручник. Київ: Геопринт, 2011. 340 с.
3. Давидюк Н.М. Методика викладання психології. Чернівці: Технодрук, 2006. 236 с.
4. Двіжона О.В., Руснак І.С. Методика викладання психології. Чернівці: Рута, 2006. 232 с.
5. Дуткевич Т.В. Савицька О.В. Практична психологія. Вступ до спеціальності: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 256 с.
6. Каплінський В.В. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Вінниця: ТОВ "Ніланд ЛТД", 2015. 224 с.
7. Малихін О.В., Павленко І.Г., Лаврентьєва О.О., Матукова Г.І. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Сімферополь: Дайфі, 2011. 270 с.
8. Панок В.Г., Титаренко Т.М., Чепелева Н.В. та ін. Основи практичної психології: підручник. Київ: Либідь, 2006. 536 с.
9. Приходько Ю.О. Практична психологія. Введення у професію: навчальний посібник. Київ: Каравела, 2010. 232 с.
10. Савчин М.В. Педагогічна психологія: підручник. Київ: Академвидав, 2007. 424 с.
11. Савчин М.В. Василенко Л.П. Психологічні засади організації особистісно-професійного зростання майбутнього педагога: навчальний посібник. Дрогобич: РВВДДПУ ім. І. Франка, 2012. 24 с.
12. Тарасова Т. Б. Методика навчання психології у вищій школі: навчальний посібник. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 361 с.
13. Тарасова Т.Б. Психологічна освіта: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2013. 462 с.
14. Ягупов В.В. Педагогіка: навчальний посібник. Київ: Либідь, 2002. – 560 с.